

Politikai  
könyvtárak.

133.

133

1169

A PARLAMENTARISMUS MAGYARORSZÁGON

ÉS A

JELLEN CABINETVÁLSÁG.



//.

**BUDAPEST.**

NYOMATOTT A „HUNYADI MÁTYÁS” INTÉZETBEN.

1879.

5157200565498

DE BALLAGI GEZA

## TARTALOM.

	Lap.
I. A parlamentarismus körtünetei Magyarországon . . . . .	5
II. Az Andrássy-Tisza kormány és közállapotaink . . . . .	14
III. Azok a kik Tisza után következhetnek . . . . .	33
IV. A magyar nemzet értelmiségének hivatkozása a roszul értesített fejedelemtől a jobban értesítendő fejedelemre . . . . .	47

T A B L E

I. A general view of the subject . . . . .

II. The history of the subject . . . . .

III. The nature of the subject . . . . .

IV. The uses of the subject . . . . .

V. The principles of the subject . . . . .

## I. A parlamentarismus kórtünetei Magyarországon.

Ezredéves alkotmányos élet után oda jutottunk, hogy állami létünk jövője fölött csaknem kétségbe van már esve a nemzet értelmisége. Anyagi helyzetünk a tönk szélén. Társadalmi viszonyaink képe sötétebb, mint valaha.

Honnét e leverő válság?

Mi idézett ránk ennyi csapást, ennyi veszedelmet? Nem állithatjuk, hogy minden bajnak kizárólag intézményeink gyarlósága s a rossz kormányzat lenne a forrása: de ha kutatjuk azon okokat, a melyek közállapotainkat a legutóbbi évek folyamában ennyire megromcsolták, tisztán, világosan látjuk magunk előtt a desorganisatio és pusztítás azon nyomait, melyeket intézményeink gyarlósága és a rossz kormányzat hagyott maga után.

Szóljunk határozottabban. Pártkülönbség nélkül bevalljuk mindannyian, ha nem is nyíltan, de lelkiismeretünk előtt, hogy parlamentarismusunk nem egészséges, hanem beteg, s hogy éppen parlamentarismusunknak ezen betegvolta fokozta bajainkat ily ijesztő mérvekre.

1867 óta sem törvényhozás, sem kormány, nem tették — részben nem is tehették a hazának azon szolgálatokat, a melyeket tőlük várni a nemzet — a viszonyok méltányos számbavételével is — jogosítva volt.

Mind az országgyűlés, mind a kormány tevékenységét tulnyomó mérvben a pártküzdelem, a korteskedés kötötte le.

Voltak és vannak a képviselőháznak elég nagy számmal tagjai, kik megértették, és képesek is leendettek megoldani azon komoly föladatokat, a melyeknek megoldását a kor és a haza a magyar törvényhozástól követelik vala.

Voltak egyes minisztereink is, kik mind államférfiai képességöknél, mind önzetlen buzgalmuknál fogva sikerdus tetterövel fogtak a korszerű reformok keresztülvitelére közreműködhetni.

Ámde volt mindig egy nagy állandó akadály, a mely majd meddő pangásra, majd kártékony félrendszerbályokra kárhoztatta hazafias tevékenységöket, azon aggodalom, hogy személyes intriguák fegyvert kovácsolhatnak a végelemzésben döntő törvényhozási tényező előtt, a legjobb igyekezetből, a legüdvösebb rendszerbályból, is és bármely pillanatban leszoríthatják a kormányról azokat, kik az elmérgedt ellenzéki támadásokkal szemben már ugyis áldozatul hozták népszerűségöket előrelátó meggyőződésöknek.

Egymásután buktak kormányaink.

Mért?

Tán a ház többsége szavazta őket le?

Nem.

Kormányaink kivétel nélkül erős oda-adásteljes többséggel rendelkeztek.

Kormányainkat kivétel nélkül fölülről buktatták meg.

Gróf Andrássy Gyula fölment közös külügyminiszternek. Helyét gróf Lónyay Menyhért foglalta el.

Gróf Lónyay megcsinálta magának a többséget.

E többség vezénykarában voltak ugyan elemek, a melyek előtt gróf Lónyay nem volt kedvelt egyéniség, de ha fölülről nem jön a lökés, mindezek nem jöhettek volna számításba szemben azon 270 szavazattal, a melyekkel gróf Lónyay, még a Csernátony támadása után is, rendelkezett.

Csernátony fölolvasta, commentálta interpellatióját, s ezen nagy többség, mint egy ember kelt föl gróf Lónyay védelmére.

Hasztalan.

Fölülről adták ki a jelszót, és gróf Lónyay pár nap alatt, leszavaztatás nélkül, erős, osztatlan többsége dacára, csufosabban bukott, mint valaha többség által támogatott miniszterelnök bukott, művelt alkotmányos állam parlamentjében.

Az egész világ megtudta, hogy gróf Lónyay kegyvesztett lőn, mert így kívánta ezt gróf Andrássy, kiben sikerült bizonyos elemeknek — Deák betegsége alatt féltékenységet ébresztteni.

A cabinet tagjai megmaradtak, a cabinet csak új főt nyert Szlávyan és a ház többsége egész egyszerűleg átment Szlávychoz.

Hol van erre példa az európai parlamentarismus történetében? Hol van arra példa, hogy egy parlamenti többség ily modorban hagyja elejtetni saját természetes fejt és névleges vezérét, a miniszterelnököt?

Gróf Lónyayt nem szavazták le, gróf Lónyayval maga a fejedelem mondatott le, és erre a fejedelemnek alkotmányos joga volt.

Ennek van analogiája elég az angol-parlamentarismus történetében is, sőt ez oly eljárás volt, melynek jogi mozzanata valamennyi parlamentáris alkotmányos

monarchia közjogában gyökerezik a jogilag és tényleg főnálló államrend szerént.

De hogy egy parlamenti többség ily előzmények után mintegy parancsszóra föltétlen támogatását vállalja magára egy minden elvi indok nélkül kinevezett új cabinetfőnek, — hogy egy parlamenti többség egyszerűleg ignoráljon oly súlyos vádakat, melyek leléptetett miniszterelnöke ellen a házban emeltettek, anélkül, hogy akár a vádolt miniszterelnök, akár a vádló képviselő feleletrevonását elrendelje, vagy csak még szorgalmazza is: ezen eljárás, ez már csakugyan specifikus vonása volt a mi magyar parlamentarismusunknak.

Az új miniszterelnök Szlávy egyike a legműveltebb, legemberségesebb modern magyar államférfiaknak.

Volt idő, midőn a Deákpárt legszolidabb elemei a szó teljes értelmében rajongtak érte. Most azonban, mint cabinetfőnök csak azon vette észre magát, hogy népszerűségét a Deákpártban egészen elvesztette.

Nem szavaztak ellene tömegesen a saját pártjabeliek, de annyira meghidegült irányában az egész Deákpárt, hogy nagyobb mérvű reform-művelete' re nem vállalkozhatott.

A mi javaslatokat a ház elé hozott, azokat csak — az ellenzék egy részének a balközépnek esetről esetre már előzetesen kilátásba helyezett támogatásával birta keresztülhajtani: megindult tehát a compromissumok egész sorozata és Szlávy rövid kormányzása alatt csakhamar eljutott egész odáig, hogy mint alkotmányos miniszterelnök a kormányfelelősség egész súlyát ő viselte ugyan, de azért az ő neve alatt az ország fölött egy nagyon megapadt kisebbség, a balközép kormányzott.

Sőt tulajdonkép még a többségnek is arra kellett vagy szabadott csak rászavazni, a mit a kisebbség, a balközép vezére, a többség meghallgatása nélkül a miniszterelnökkel — sub rosa megállapítottak.

És a többség mégis megmaradt kormánypártnak; egy nagy párt, mely annyi értelmi erőt, fontos politikai tényezőt foglalt kebelében, mégis vakon hódolt a kisebbség akaratának.

Erre sem találunk példát az európai parlamentarismus történetében.

Ez is specificus vonása volt a mi magyar parlamentarismusunknak.

Szlávy föláldozta magát egy felsőbb sugalmazásnak. Szép tehetségét, becses tapasztalatait nem értékesíthette a haza javára. Lelépett, a nélkül hogy a szavazatok többségét a szó komolyabb értelmében elvesztette volna.

Lelépett, mert úgy kívánta ezt gróf Andrassy fölfogása, a ki ezen időben azt hitte, hogy saját állását csak az által szilárdíthatja meg, ha a Bittó-cabinet kineveztetését viszi keresztül a koronánál.

Bittó István egyike volt a Deák-párti zöm tekintélyesebb bizalmi férfainak.

Deák Ferenc nagyon becsülte őt, gr. Andrassy bizalmas lábón volt vele; a pártban nem volt valami népszerű ember: de azért a többség, a Deák-párt, még is meleg rokonszenvvel fogadta kineveztetését, mert azt hitte, hogy már most megszűnik azon természetellenes állapot, melybe a ház Lónyay mesterséges megbuktatása által sodortatott.

Azután a parlamentarismus gondolkodó hivei is megnyugvást találtak azon hitben, hogy már most azok,

kik a koronát tanácsaikkal közvetlenül befolyásolják, visszatértek azon utra, melyet Deák Ferenc inaugurált s a mely nem sértheti egy öntudatos, hazafias többség önérzetét.

Csalódtak.

Bittónak is csakhamar buknia kellett, hogy helyet csináljon a fusióknak.

Egész odaadással támogatta őt is a Deák-párt; pedig a Deák-párt még akkor számbeli erejére nézve túlnyomó nagy többséget, értelmi erejére nézve döntő tényezőt jelentett a képviselő házban és politikai befolyásánál fogva túlnyomó nagy többséget, döntő tényezőt jelentett az országban.

Gróf Andrássy mindezek dacára elhatározta magában, hogy megbuktatja Bittót, megbuktatja a Deák-pártot — és a kisebbség vezérét Tisza Kálmánt állítja a kormány élére.

Többszöri kísérletet tettek a Deákpártban ez irányban, de e kísérletek rendre meghiúsultak. A többség nem akarta elejteni Bittót, és Bittó tudva ezt nem érezte magát indíttatva lemondani:

Mozgásba hozták tehát ismét az udvari rugókat, s elhitették vagy tizenkét Deákpárti képviselővel, hogy a király már maga is alig várja, hogy Tisza Kálmánt üdvözölhesse Magyarország miniszterelnöki székében, s e tizenkét Deákpárti képviselő azután oly hatásteljes manoeuvreket csinált a ház folyosóján, a Clubban, a Casinóban és a vidéki kerületekben, hogy Bittó bukása, erős, compact többsége dacára csakugyan pár nap alatt bekövetkezett.

Ugyan letette volna-e valaha a több mint háromszáz tagból álló hatalmas nagy Deákpárt a fegyvert az

alig hetven tagból álló, amugyis akkor már csaknem teljesen elzüllött balközép előtt, ha amaz udvari rugók mozgásba nem hozatnak?

Ugyan képes lett volna akár maga a már akkor teljesen elbetegedett Deák Ferenc, még ha akarta volna is, bölcsesége egész erejével rávenni saját pártját egy ily föltétlen fegyverletételre, ha gróf Andrassy közzegei azalatt már el nem hitetik, magának a Deákpártnak majdnem minden egyes tagjával, hogy a fusio, illetőleg a Tisza-cabinet minden áron létre jön, mert megmásíthatlanul így akarják ezt odafönn?

Soha.

Aki ismerte a Deákpárt akkori hangulatát, tudni fogja, hogy a Deákpárt a maga saját jószántából mindenre kész volt inkább, csak erre nem.

De a fusio létre jött, mert a jelszó a fusiora ki volt adva „onnan fölülről.“

Ez is egy specificus vonása a mi magyar parlamentarismusunknak.

Három év folyt azóta le.

Három év óta kormányoz Tisza és három évi kormányzása után oda jutott, hogy saját pártjának legtöbb tagja nyiltan bevallja, hogy meg van győződve a Tisza-cabinet tarthatatlanságáról, de azért mégis támogatja szavazatával Tiszát, mert nem hiszi, hogy bukni engedje őt gróf Andrassy.

Tehát képviselőházunk története Lónyay bukása óta azt bizonyítja, hogy Magyarországon bármely kormány is megcsinálhatja magának, sőt már azon percben, a melyben kineveztetik, készen nyeri magának a képviselőházi többséget.

És ez igen természetes.

A képviselőháznak 409 magyarországi képviselője van. E 409 képviselő kerülete közül vagy 140—150 kerület olyan, hogy abban a kormány a főispán, államhaszonbérletek, államilag segélyezett közlekedési vállalatok stb. által bármely percben föltétlen többséggel rendelkezik.

Ezen kívül van az országban vagy hetven-nyolcvan előkelő, gazdag, szóval nagybefolyású ur, a ki öröklött családi hagyományánál és saját jóhiszemű óvatosságánál, hogy ne mondjuk gènekerülő kényelmeskedésénél fogva bármely kormány támogatására kötelezve érzi magát. Ezen befolyásos állandó kormánytámogatók legalább 40—50 kerület fölött föltétlenül rendelkeznek; ehhez járul a klerus döntő befolyása legalább 35—40 kerületben, — a klerusé, mondjuk, mert hisz ez is bizvást állandó tényezőül tudható be a minden kormányt odaadásteljesen támogató hatalmi elemek közé.

És így bármely kormány nyerhet, sőt számíthat legalább 215—220 biztos és állandó szavazatra a magyarországi képviselők köréből; a horvátországiak tulnyomó többségének szavazata hasonló okokból szintén a mindenkori kormány részére biztosítva van.

Az ekként létrejött többség eddig sem engedte soha alulról megbuktatni a kormányt, az ekként létrejött többség csak akkor, de akkor azután rögtön és föltétlenül fogadja el egy új cabinet-alakulás eszméjét, ha annak kineveztetése „onnan fölülről“ a már megszokott udvari fogantyuk által biztos kilátásba helyezve van.

Egészséges parlamentarismus ez?

Bizonyára nem.

De tény, elvitázhatlan tény, melylyel számolni kell.

A korona föltétlenül ura, ez idő szerint, a magyar parlamentnek és a magyar parlamentarismuskak; vajha a korona tisztán, világosan értesülhetne a valódi helyzetéről, hogy végre-valahára latba vetné döntő szavát e szerencsétlen, sokat szenvedett ország bajainak megorvoslására!

## II. Az Andrássy-Tisza kormány és köz- állapotaink.

Józan tájékozott, lelkiismeretes hazafi nem fogja kétségbe vonhatni sem gróf Andrássy Gyulának, sem Tisza Kálmánnak önzetlen hazaszeretetét és gáncsolhatlan jóhiszeműségét.

Igen, de hát elég ok-e ezen önzetlen hazaszeretők, ezen gáncsolhatlan jóhiszeműségek arra, hogy még továbbra is meghagyassanak azon a helyen, a honnét ők politikájokkal a hazának eddigelé is már oly sokat ártottak, s a honnét ők — a tények kérlelhetlen erejénél fogva — vészterhes politikájokat saját maguk megsemmisítése nélkül jelenleg — az események rohama alatt — egyhamar gyökeresen többé meg sem is változtathatják?

Gróf Andrássy Gyulát csillogó tehetségei, társadalmi állása, hatásteljes egyénisége első sorban diplomatává minősítik, tudja is ezt, s annyira lelkiismeretes, hogy sem miniszterelnöksége alatt, sem azóta nem törekedett csak egy percig sem alapos államférfui hirnévre. Nem vágyott soha arra, hogy mint korszerű reformer nemzedékekre kiható regeneratora legyen Magyarországnak. Nem vágyott még csak arra sem, hogy egy vagy más esetben mint törvényhozó nyomát hagyja

áldásteljes működésének kortársai előtt nemzete nyomorának enyhítésére.

A nemzetközi politika, ez volt azon regio, melyet ő méltónak tartott tettvágyához. Távol tartotta magát a belreformintézkedésektől. Helyesen cselekedett. Volt ez eljárásban valami vonása azon lovagiasságnak, mely nem ronthat le a nemzetek sorsát intéző férfiak benső értékéből, sőt inkább megneszesíti alakjokat a mélyebben ható elmék szemében.

Ámde nagyot hibázott, midőn azt hitte, hogy ma is egy középkori állam az, a melyet szolgálni ő mint külügyminiszter hivatva van.

Hallatlan, igen, mai napság hallatlan udvari befolyását első sorban arra használta fel, hogy a közös külügyminiszter vak eszközévé törpítette le a magyar minisztetnői széket, nem vette soha csak egy percre sem figyelembe, hogy minő államférfiakat igényelnek századokon át rutul hátramaradott hazánk égető reformkérdései a kormány élére, a szaktárcákhoz. Csak azt tekintette ő, hogy kik azon politikusok, a kik népszerűek egy kicsit a nélkül, hogy neki az ő személyének ma ellenfelei, holnap vetélytársai lehetnének.

Mintha csak a háborukészítés és háboru mellőzés nagy kérdése lett volna a koronázás óta egész mai napig szüntelen és kizárólag azon végzetteljes föladvány, a melynek megoldásától a magyar állam jelenének fölségelése, és legközelebbi jövőjének sorsa függ; mintha a közigazgatás, igazságszolgáltatás, közművelődés, közegészségügy, ipar, kereskedelem, földművelés érdekei nem hasonlíthatlanul fontosabb érdekek lettek volna szegény hazánk jelenére ugy, mint legközelebbi jövőjére nézve mindazon diplomatiái sakkhuzásoknál, a melyek-

nek vélt támogathatására ő, a mennyiben az ő döntő befolyásától függött, mind e nagy érdekeket egyszerűleg fölládozta!

Kerkapolyból csinált magának pénzügyminisztert: nem azt tekintette, hogy fog-e ezen különben jeles tehetség, de teljességgel nem pénzügyi szakember hasznát vagy kárt okozhatni a pénzügyek élén az országnak, hanem csak az volt rá nézve irányadó, hogy egy föltétlenül engedelmes eszközt, vagy ha tetszik bizalmi férfit ékeljen bele azon cabinetbe, melynek elnökségét ő ugy is már odahagyandó volt.

Kerkápolyi megis felelt e várakozásnak; az igaz, hogy gróf Andrássy e kivánságának kielégíthetése miatt Kerkápoly pénzügyi politikája folytán az ország a tönk szélére jutott.

Ugyanaz történt egyéb tárcák ügyében is. A mindenható közös külügyminiszter mondta ki valamennyi miniszter kinevezésénél, sőt már kijelölésénél, a döntő szót. De azt, hogy az illető a tárca vezetésére alkalmas-e, nem tekintette soha, hanem csak azt, hogy nem tartozik-e azok közé, a kiktől az ő bevallott és titkos bizalmi férfiai koronként neki — gyakran merőben alaptalanul — azt jelentették, hogy az ő ellenségeivel bizalmasan érintkeznek? Ennyire féltette állását a magyar kormánytól, ennyire fölládozott saját diplomatiái hivatás-érzetének minden egyéb tekintet.

Megbocsátható lenne ez neki, ha oly külügyi politikát birt volna teremteni, a mely megkimélte volna újabb kétségbeejtő áldozatoktól nyomorral küzködő szegény hazánkat.

Sőt halhatlan dicsőséget érdemelne meg mindezek dacára is, ha oly külügyi politikát birt volna teremteni,

mely egy tartós béke áldásait biztosítván hazánk értelmi és anyagi fejlődésének, a magyar nemzet jövőjének biztos támpontokat tudott volna szerezni a megindult nemzeti államalakulás áramlatában.

Mindennek épen az ellenkezője történt. Gróf Andrassy oly külügyi politikát követett, mely nem birta megóvni a békét, — oly külügyi politikát, a melyet az anyák százezrei megátkoztak, s a mely elviselhetlen pénzáldozatok postulatumaival tetézvén eddigi nyomorunkat, végleg elenyésztette ismét azon reményeket, melyeket már-már államháztartásunk egyensúlyának helyreállítása tárgyában magunkban táplálni kezdtünk.

Ott állunk ismét a tönk szélén, még közelebb a tönkhöz, mint mikor pénzügyeinket Ghyczy és Széll Kerkápoly kezeiből kiragadták.

Szövetségesünk pedig nincs megbízható egy sem, az angol kormányt kivéve ellenségünk valamennyi. Az angol kormányt pedig szintén nem bizik bennünk, s épen ezért rája sem számíthatunk. Gróf Andrassy Gyula tagadhatlanul rendkívül hajlékony diplomata.

Megtörténhetik, hogy egy szerencsés pillanatban fölismeri azon irányt, a melyet követnie kell, hogy a monarchiát újabb vészhozó bonyodalmaktól megkímélje.

Megtörténhetik, de vajon segítve lesz-e ez által a helyzeten?

Orvosolva lesznek e bajaink — ha gróf Andrassy a Tisza-cabinet erőszakos föntartását a jövőre is saját főállhatásának elengedhetlen föltételül fogja tekinteni?

Gróf Andrassy nem volt szerencsés a keleti politikában e pillanatig — egyik államfélt, egy nemzetiséget, egyetlenegy külhatalmat sem birt kielégíteni minden percben máskép értelmezhető magatartásával.

Gróf Andrassy tagadhatlan elvesztette népszerűségét ez idő szerint Magyarországon, Ausztriában pedig hihetetlen fokot ért a gyűlölség, mely őt nyíltan vagy lappangva környezi.

Mindezek dacára ő mint közös külügyminiszter a korona közvetlen védve alatt az évek folyamában könnyen elfeledtetheti azon éles ellentéteket, a melyek keleti politikájának eddigi phasisai folytán az ő egyéni aspiratiói és a nemzet értelmiségének közhangulata közt kifejlődtek.

Lendithet ő még egy nem várt pillanatban oly irányban, pl. a lengyel kérdésen, miszerint, ha nem is mindent, de igen sokat megfognak neki bocsátani eddigi keleti politikájaért.

Egészen máskép áll a dolog Tisza Kálmánnal.

Beavatta-e Tisza Kálmánt gróf Andrassy az ő keleti politikájába?

Avagy csak esetről-esetre szoritotta-e őt arra, hogy Magyarországon a keleti kérdést illetőleg, majd egy majd más, gyakran nyomban egymásután teljesen ellenkező irányban hangulatot csináljon?

Nem tudjuk.

De egy tény tagadhatatlan.

Tisza Kálmán az egész keleti háboru alatt ugy tűnt föl a nemzet legjózanabb, legműveltebb része előtt is, mint oly szerep vivője, mely nem méltó Magyarország parlamentarisi miniszterelnökéhez.

A háboru kezdetén Tisza Kálmán maga állott a törökbarát tüntetések élére.

Nem használhatunk halványabb kifejezést azok után, a mik történtek.

Azon kijelentései, melyeket a képviselőházban e részben nem egyszer hallatott, határozottan oda írá-

nyultak, miszerint elhitessék a nemzettel, hogy míg ő — Tisza Kálmán — a kormány élén marad, addig a Törökbirodalom sérthetetlen integritása sarkkövét kell, hogy képezze az osztrák-magyar monarchia keleti politikájának.

Ezen időtájban rendeztettek országszerte a törökbarát népgyűlések, fáklyás-zenék és kivilágítások.

Tisza kormánya nem csak eltűrte mind e tüntetéseket, sőt félhivatalosan bátoritá azokat.

Maguk a főispánok kivilágították ablakaikat, — a kormánypárt legbensőbb — hogy úgy mondjuk — testőrseregének vezetői rendezték a diszlakomákat, az ozmán-ság dicsőítésére, sőt egy török-magyar szövetség érdekében eresztették világgá a leghevesebb szónoklatokat. A kormány bevallott közlönyei valódi lázítást vittek véghez e turkomania érdekében. A mi pedig Fehértemplomban és Pancsován történt: ez fölnyithatja a legkonokabb kétkedők szemeit is.

Köztudomáson van, hogy e városok lakossága majdnem kizárólag nem magyar. Németek, rumének, szerbek lakják azokat; magyarok csak a kir. államtisztviselők közt akadnak, és ezek közt sem valami fölös számmal.

És mégis mi történt?

Pancsován is rendeztettek törökbarát népgyűlések. Vajon ki által? Tán a szerb, rumén, vagy német lakosság, a független elemek által?

Nem, ezek távol tartották magukat, sőt ellenséges szemmel nézték a tüntetéseket. Nem ezek által rendeztettek Fehértemplomban, Pancsován e törökbarát tüntetések, hanem csakis kizárólag és közvetlenül magyar kir. államtisztviselők által, a kik fölött Tisza Kál-

mán mint miniszterelnök föltétlenül és korlátlanul rendelkezett.

Ők, a magy. kir. állami tisztviselők rendezték e tüntetések; de azért mégis mi bajuk sem történt; ha ugyan azt bajnak nem lehetne nevezni, hogy a nemmagyarajku városban félhivatalos, roszul alkalmazott erőlködésök éppen nem talált viszhangra, sőt maguk, a kik e népgyületeket egybehívták, ők egyedül voltak azután e „népgyületek“ egyedüli beszélői és hallgató közönsége is.

Pár nap mulva Tisza Kálmán szuronyokkal szóratta szét a török tüntetőket, s ámbár az ellenkezőre esküdött, pár hó mulva az esküdözés után berukkolt egész ünnepélyességgel Boszniába. Ha ez sem győzne meg bennünket a Tisza kormányának a keleti kérdésben tanúsított megbocsájthatlan magatartásáról: akkor az igaz, természetesen találhatnók azok érvelését, a kik a jelen cabinet-válságot is akként vélik megoldandának, hogy Tisza Kálmán ezentul is a cabinet élén maradjon.

Ámde e nemzet értelmisége pártkülönbség nélkül elítéli Tisza Kálmán ezen eljárását: mert sehogy sem tudja meggyegetetni egy kormány föladatával, hogy az ily játékot üzzön a nemzet legszentebb érzelmeivel.

Nem az volt a megbocsájthatlan bűn e legszentebb érzelmek ellen, hogy Tisza nem kísérlette meg a turkophil áradattal behajtani sokat szenvedett hazánkat egy remény nélküli népöklésbe.

Tisza erre nem is lett volna képes; mert a következők, az események fejlődése megmutatta, hogy bármily nagy lármát csapott legyen is a nyugateurópai sajtó egy bizonyos része a török birodalom integritásának jelszavával, maguk a nyugateurópai döntő szavu

nemzetek csak az orosz hatalom tulterjeszkedése iránti aggodalmainkat osztották, nem pedig azon példanélküli lelkesedést is, melyet hazánkban egy felől Kossuth követői, más felől Tisza közegei oly hihetetlen magasra birtak fölfokozni.

Tisza Kálmán az európai helyzettel szemközt, még ha akart volna is, még ez esetben sem lett volna képes más irányba terelni Ausztria-Magyarország keleti politikáját.

Ausztria-Magyarország keleti politikáját ez esetben nem az uralkodóház családi hagyományai, nem a katonai camarilla szabta meg, hanem a németbirodalom hegemóniája az európai államok fölött.

Igen is, megszabta annyiban, a mennyiben nem engedte, hogy annyira a turcophil áramlatnak vesse karjai közé magát, mint ezt a tősgyökeres Magyarország szive mélyéből ohajtotta volna.

Ezen külső gátvonalon belül elutasíthatlan erkölcsi nyomást gyakoroltak Ausztria-Magyarország keleti politikájára, magának a monarchiának tulnyomó többségben lévő szláv és rumén népei is.

Gróf Andrassy sem követhetett volna határozottan és nyomatékosan turcophil politikát, még ha erre törekedett volna is. Nem követett, s még ezért nem is fogja elítélni őt, sem az emberiség történelme, sem Magyarországé; hibáztatni fogja csak azért, mert nem tudta vagy nem akarta az erélyes föllépést mindjárt kezdetben, midőn a nyugateurópai hatalmak maguk ajánlották a solidaritást Ausztria-Magyarországnak a kelet-európai reformok keresztülvitelére. Ez nagy hiba volt gróf Andrassy részéről tagadhatatlanul; mert ezen huza-vona és feleselgetés vezetett azután az elkésett bosnyák occu-

pátio véstelt iszonyaihoz és hasztalan kidobott, máris több mint százmilliónyi bánatpénzéhez.

Tehát gr. Andrássy sem követhetett volna lényegileg más irányu politikát, mint a minőt követett: de mellőzhette volna azon bonyodalmakat és öszveütközéseket, a melyek mesterkélten, szövevényes és álcázott taktikája folytán különösen hazánkra háramlottak.

Tisza Kálmán azonban nem tehetett ugy sem a monarchiának megszabott keleti politikája ellen semmit.

Ő neki ezt, mint magyar miniszterelnöknek tudnia kellett.

Ha tudta, azaz ha gróf Andrássy beavatta őt a megszabott politika valódi irányába, akkor mért nyújtott ahoz segédkezet, hogy a törökbarát tüntetések a nemzet legszentebb érzelmeit oly végletekre fokozva, épen az ellenkező irányba tereljék, mint a mely irány érdekében e törökbarát tüntetések, és félhivatalos, sőt teljesen hivatalos esküdözések dacára azután a magyar anyák gyermekeinek Bosznia ádá az völgytorkolataiban disztelenül és átkozódva elveszniök kellett?

Ha pedig az események fejlődése folytán azon vette észre magát, hogy gróf Andrássy nem tárta föl előtte őszintén sem a helyzetet, sem a keleti politikára vonatkozó valódi programját, akkor mért maradt meg csak egy perccel is tovább Magyarország kormányának élén? Akár volt jól értesülve, akár nem, Tisza eljárása e részben menthetetlen. Ha be volt avattatva a programba, akkor menthetetlen az eljárása, mert mozgalmat szitogatót oly ügy érdekében, a melyről előre tudta, hogy ezen ügyet a legrövidebb idő alatt magyar szuronyokkal fogják a szomszédban az ő saját magyar alkotmá-

nyos, parlamentaris miniszterelnöki hozzájárulásával elfojtani.

Megengedte, sőt miután hivatalos műnyelven ily kérdésben a megengedés teljesen egyértelmű a meghagyással, egyenesen meghagyta, hogy közegei kezdve a főispánoktól és saját nagy politikai közlönyeitől, le egész a legutolsó pártemberig mind azt hangoztassa, hogy „Magyarok! Véreink! ha meg akarjuk menteni tulajdon édes magyar hazánkat, úgy mentsük meg előbb, de most rögtön, a mi testvéreinket, a törököket.“

És azután pár hónap múlva ugyancsak, ő Magyar ország parlamentaris miniszterelnöke, adta hozzá alkotmányos beleegyezését, hogy a magyar nemzetnek a török testvérekért félhivatalosan föllelkesített fiai Boszniába, Herczegovinába hurczoltassanak, leölni vagy fölakasztani a törököket.

Erkölcstelenebb játék parlamentaris kormányforma alatt alig üzetett még egy nemzet legtisztább, legszenvedtebb érzelmeivel.

Igen, szerintünk is tévedtek, nagyon is tévedtek azok, kik aggódó honszerelmőkben Magyarország állami sorsát egy oly végbukásában többé feltartoztathatlan, mert az európai államéletre minden egyes dicséretes tulajdonságai mellett is teljesen képtelen nemzet sorsához vélték köthetni.

Tévedtek, nagyon tévedtek — elismerjük — azok, kik azt hitték, hogy mi magyarokul nem teszszük kockára a művelt Európa rokonszenvét, ha az orosz terjeszkedés ellen nem a művelt európai népek és a szabadság után vágyó balkán félszigeti népek szövetségében, hanem a török-cultusban keresünk biztosítékokat.

Ma már fájdalmas megdöbbenéssel veszik észre e hazánkfiak is, mily megütközést keltett Europa összes szabad nemzeteinél, — nem az orosz ellenes hangulat, mert hiszen ezt ők is osztják, de az a végletekig fokozott török-imádás, melyet sem Franciaország, sem Olaszország népe nem várt volna mi tőlünk. Sőt még Angliában is, még azon párt is, a mely az orosz-ellenazonnal megindítandó háború mellett küzdött és küzd ma is, még ezen párt hívei is ámulattal kérdezik, hogy ugyan mi tehette annyira elfogultakká a magyarokat, hogy ezek behunyva szemeket a százados állati vérszomjnak európaszerte rettegett iszonyai előtt a civilizáció előbajnokaiul üdvözlik a törököket?

Mi vihette őket annyira, hogy gonosz őrvjögőnek káromolják, és sárral dobálják magát a népszabadság szeplőtlen bajnokát Garibaldit csak azért, mert ez következetes magához és a Balkán-félszigeten sem az elnyomókért, de ott is az elnyomottak ügyéért birt és bir lelkesülni csupán?

Tagadhatlan, a török-cultus, melyet nálunk a végletekig csigáztak, nem volt egészséges dolog.

Ámde nem-e a nemzetünk jellemének egyik legnemesebb attribútuma, a tiszta önzetlen hálaérzet — az 1849-diki menekülteink iránt tanusított vendégszeretetért — volt azon forrás, a melyből a török-cultus első elemei nálunk fakadoztak? Nem-e Tisza Kálmán közegei és közlönyei voltak azok, a melyek versenyeztek a szélső ballal e nemzeti szent érzemény, e hálaérzet politikai értékesítésében?

Tisza Kálmán politikája szitotta föl hazánkban ily magasra a török cultust: nem e menthetetlen tehát az ő eljárása, ha be volt avatva gróf Andrássy keleti poli-

tikájába? Ha tudta, hogy mindezen nemes hevélyt mind ezen hazafias lelkesedést ő maga fogja pár hó mulva tulajdon, alkotmányos magyar miniszterelnöki kezeivel eloltani! Avagy nem tudta tán, hogy gróf Andrássy keleti politikája hova vezet? Tán nem volt e politika titkaiba beavatva, s ő maga is csalódott?

Nem lehetetlen ez a föltevés sem.

Ámde akkor hogy maradt meg Magyarország miniszterelnöki székében csak egy percre is azon pillanattól fogva, a melyben észrevette, hogy a közös külügyminiszter nem volt iránta, a magyar miniszterelnök iránt őszintén közlékeny?

Nem; Tisza Kálmán magatartását egyik esetben sem lehet menteni.

Éreznie kellett saját felelősségének végzetterhes súlyát akkor is, ha be volt, meg akkor is, ha be nem volt avatva gróf Andrássy politikájába.

Egy nemzetet, mely annyira szenvedett és mely annyit csalódott, mint a mi nemzetünk, egy ily nemzetet nem szabad kitenni oly könnyü lélekkel többé ilynemű csalódásnak.

Ugyis csaknem elvesztette már népünk a hitét mindazon tényezőkből, a melyek az ő szemei előtt a közéletet mozgatják. Nem szabad tehát, hogy egy alkotmányos nemzet ne bizhassék kormányában, s ily erkölcsi fölháborodás dacára, mely a nemzet részéről a már megejtett választások óta — a Tisza Kálmán politikáját sujtotta, a mesterkéltlen egybetartott parlamenti többségre való tekintetből, Tisza Kálmán bizassék meg újból a cabinet alakítással.

Tisza Kálmánnak vissza kell lépnie.

Ez az erkölcsi elégtétel a nemzet részére elengedhetetlen.

De egyéb okok is szükségessé teszik Tisza Kálmán visszalépését. Magyarországnak saját belügyeit véгроmlás fenyegeti.

Sem közigazgatás, sem közgazdasági, sem közművelődési érdekek, sem az igazságszolgáltatás nem remélhetnek korszerű reformot oly kormánytól, a mely a házon kívül alig bír ma már egyebet földézni a maga rendszabályaival az elkeseredés és gyűlölség fokozásánál.

Midőn a fusió létrejött, minden felvilágosult hazafi őszintén örvendett, mert azt hitte, miszerint az alkotmányos pártküzdelem már ezentul ment lesz eddigi bős kinövéseitől.

Azt hittük, nem lesz már ezentul két nagy ellenes táborra oszolva a nemzet tömege, szintugy mint maga annak értelmisége.

A Wenckheim-Tisza cabinet egyik tagja méltó önérettel hivatkozott a fusio e fényoldalára a „Szabadelvű körben“, s midőn a körülállók közül egy ismert nevű deákpárti képviselő megjegyezte, hogy a fusionak ő is szive mélyéből örvendett ugyan, de mégis indokolhatlannak tartja, hogy a fusió annyiféle kigondolható alakzatai közül mért kellett épen csak azt választani, a mely az eddig, nagyon is leapadt kisebbség vezérének absolut uralma alá hajtotta az eddigi nagy többséget, ama nyájas miniszter ennek okát a következőleg magyarázta meg: „Magyarország nagyon különböző nemzetiségeket foglal magában, melyek közül azonban az uralkodónak mindenek fölött azon tősgyökeres magyarság postulatumait kell figyelemre méltatni, a mely a Duna és Tisza közt lakik. Csak ezen tősgyökeres magyarság kielégité-

sével lehet megalkotnunk azon erős kormányt, mely után egész értelmiségünk oly régóta vágyakodik. Mit használ nekünk minden törvényhozói bölcsesség, ha a megalkotott bölcs törvényt éppen a magyar állam élető eleme, ezen tősgyökeres alföldi magyarság nem hajtja végre? A tót és német engedelmes, végrehajtja ez, akár ki ül is a kormányon, az oláhval és a ráccal elbánunk, ha engedetlenkedik: de mit csinálunk a tősgyökeres magyarsággal, ha ez ezentul is oly annyira bizalmatlankodni fog a kormányon ülő férfiak *személye* iránt, mint a hogy eddig tette? Ki kell ezen döntő fontosságú elemet elégiteni; oly embert kell a kormány élére állítani, a ki annak a tősgyökeres alföldi magyar elemnek csontjából való csont és husából való hus: csak ekkor, ha ily férfit fog a kormány élén látni, csak akkor fog megszűnni ezen elemnek a bizalmatlansága a kormány s a kormányzat iránt; csak ekkor fogja végrehajtani a törvényeket, melyeket eddig neki hasztalan alkottunk.“

„Azután ott közeledik a nagy keleti-háboru, a magyar faj teljes lelkesedésére és áldozatkészségére lesz akkor szüksége a trónnak mindenek fölött.

Ezért kell a volt Deákpártnak belenyugodni Tisza Kálmán miniszterelnökségébe, mert egyesegyedül ő az a férfi, a kit a keleti válság alatt teljes bizalommal fognak követni a tősgyökeres magyar elemek, és a ki üdvös félelemmel fogja eltölteni a nemzetiségeket.“

Igy magyarázta ki egy miniszter 1875-ben Tisza Kálmán miniszterelnökségét és a kisebbségben volt balközépnek mesterséges eszközökkel életbe léptetett s föntartott hegemoniáját a nagy többségben volt Deákpárt fölött.

Tisza csakugyan miniszterelnökké neveztetett, a balközép még mindig kormányoz; de ugyan kérjük, megfelelt-e Tisza s a balközép csak azon várakozásnak a melynek tolmácsolásával említett miniszter a fusióált Deákpárti képviselők aggodalmait lecsillapithatni vélte?

Támaszkodhatik-e Tisza ama tősgyökeres magyar faj odaadásteljes ragaszkodására? Éppen e tősgyökeres magyar elem fordult el tőle leginkább.

Ez buktatta meg őt és társait Debrecenben, ez szedte el tőle a kerületeket a vidéken; ez indította és táplálta egész szenvedélylyel a mozgalmat a törvényhatóságokban az ő vád alá helyeztetésére.

Tehát ezt a célt sem érték el Tiszával, hanem éppen az ellenkezőjét. Ugyanakkor, midőn a tősgyökeres magyar faj Tiszától ennyire elidegenedett, sőt egyenesen ellene támadt, ugyanakkor még magasabbra fokozódott az ő politikája ellen és ugyan nem csak keleti politikája, de egész és összes politikája ellen az a gyűlölet, melylyel e politika ellen a városi elemek nálunk már oly régóta viseltetnek.

E gyűlölet tetőpontra hágott a fővárosban. Igaz, hogy Tisza is lehetőleg rajta lenni látszott, hogy őt a főváros közönsége valahogy előzékeny érzelmeivel ne untassa.

Az egész magasabb értelmiség — és ebben természetesen jó nagy része van az egykori Deákpártnak — az egész magasabb értelmiség valódi veszélyt látna a Tisza-cabinet további fönmaradásában.

Veszélyt a közigazgatásra, veszélyt az anyagi, veszélyt a szellemi érdekekre, veszélyt a haza békés fejlődhetésére.

Igen, de hát Tiszának többsége van.

Hisz éppen ebben rejlik mindezen nagy érdekekre a veszély, hogy Tiszának éppen olyan elemeken nyugvó többsége mesterkéltségre; nem egy gondolat, nem egy érzület tartja össze, hanem mindazon befolyások és tekintetek, melyek egybetartották a gróf Lónyay többségét is, a Szlávay többségét is, Bittó többségét is, s amelyek egybefogják tartani mindazon férfiak többségét, a kiket a korona ez idő szerint a mi miniszterelnöki székünkbe fog ültetni.

Mesterkéltséggel többség ez, főtényezőinél fogva már arra utalva, hogy legfőbb föladatának ne a viszonyaink közt lehető legjobb törvények alkotását tekintse, hanem azt hogy a külsőleges pártküzdelem terén minő fegyverekkel, minő taktikával tartsa féken napról-napra mindazon elemeket, a melyeket az országban a maga politikájával maga ellen zuditott.

Egy ily többséggel még ha többség is marad, nem lehet Magyarországot regenerálni.

Ilyen többséggel még csak azon közállapotokat sem lehet conserválni, a melyeket a Wenkheim-Tisza cabinet a Deákpárttól átvett.

Egy ilyen többséget Tisza Kálmán a közigazdasági kiegyezés és a keleti politika terén viselt dolgai után szemben az annyi oldalról ellene zúdult elemekkel — közepette az általános elkeseredésnek — csak arra használhatja föl, hogy önvédelmi harcában őt szavazatával s itt-ott egy pár szenvedélyes kifakadással támogassa, de nem arra, hogy e többség, míg ő áll a cabinet élén, kellő törvényhozói és kormányellenőri munkát végezzen.

Ez pedig az ország békés fejlődhetésére, az államélet korszerű kibontakoztatására nem haladást, nem elő-

menetelt, nem gyarapodást, még csak nem is consolidatiot jelent, hanem egyszerűleg — desorganisatiot.

Gróf Andrassy tartja fön még ma Tisza mesterkelt többségét a képviselőházban.

Gróf Andrassy tartja még ma egyes-egyedül Tiszát.

Ugyan mi ápolhatja a törtétek után gróf Andrassyban még ma is e szívós ragaszkodást Tisza Kálmán miniszterelnökségéhez?

Elvi rokonság?

Gróf Andrassy külügyminiszter ma, de még magyar miniszterelnök korában sem foglalkozott oly behatólag a belreform-kérdésekkel, hogy belügyi elvrokonságnál fogva ragaszkodhatnék csupán ennyire Tiszához, a külügyek terén pedig mindenki azon csodálkozik, hogy Tisza Kálmánnal, az alföldi magyar calvinismus tipikus fejével, kit, ha nem is vele született fölfogása, hajlamai, hát bizonyára legbensőbb párhiveinek fölfogása és hajlamai határozottan a törökbarátság felé vonnak, hogy bir megférti csak ennyire is, mint a mennyire megfért ő, gróf Andrassy Gyula, ki a maga reformjegyzékével ugyszólván az első komolyabb lökést adta legujabb időben a törökbirodalom tarthatlan állapotainak gyökeres, és erőhatalommal megváltoztatására?

Elvi rokonság nem lehet alapja ezen duum-virátusnak.

De hát tán egyéni hajlam?

Minden hibája mellett is sokkal inkább becsüljük gr. Andrassy Gyulát, semhogy föltehessünk róla ily bünös kicsinységet.

Nem, gróf Andrassyt Tiszához csak azon aggodalom kötheti, hogy ha elejti Tiszát, nem fog ő mint külügyminiszter a magyar képviselőházban többé oly compact többségre támaszkodhatni.

Ez merő tévedés.

A válságok története 1872. nov. 23-dika óta — miként láttuk — eléggé világosan bizonyítja, miszerint bárkit nevezzen is ki Ő Felsége miniszterelnökké, az ujonnan kinevezett miniszterelnök, főnálló saját szerű viszonyaink közepette készen fogja kapni a többséget a képviselőházban és compact kormánypartul is fog hozzá és a cabinethez ezen többség ragaszkodni mindaddig, míg ezen compact kormánypartot fölülről inscenirozott függönymögötti manoeuvrekkal meg nem bontják. Többségre vergődni, kormányt buktatni a magyar képviselőházban az ellenzék az országgyűlés folyamában ez időszerént nem képes. Tehát ha Tiszának van többsége, meg lesz a többsége annak is, kit a korona Tisza helyére ki fog nevezni.

És e többségre számíthatna gróf Andrassy, ha keleti politikájának eddigi csorbáit a lengyel ügy őszinte és nyílt támogatásával kiköszörülni csakugyan el lenne határozva.

A különbség csak az leend, hogy mig most gróf Andrassy a magyar képviselőházban csak oly többségre támaszkodhatik, a mely a mesterséges módon egybetartott elemeken kívül önálló, törvényhozásilag komolyabb mérvekben értékesíthető és mégis a cabinetre nézve teljesen megbízható elemekkel egyáltalán nem rendelkezhetik:

Addig Tisza utódja, egy határozott, fölvilágosult és józan belpolitikai reformirány fölavatásával biztosítandhatja magának nem csak 10—15 szenvedélyes Tisza-hivő leszámitásával az összes jelenlegi többséget, de még határozottan öregbiteni is fogja e többséget, számszerint is jelentékeny, egyéni erő tekintetéből pedig fontos elemekkel.

Most ez utóbbi elemek részint mint pártonkivüliek

meddő tétlenségre kárhoztatvák, részint az ellenzék soraiban küzdenek, már csak azon okból is, mert Tiszát eddigi politikája miatt egyáltalán nem támogathatják. Nem akarják hazafias buzgalmukat oly politika védelmezésében elfecsérelni, a mely kártékonynak bizonyult a multban, s jövőre sem lehetlen előzményeinél fogva egyéb mint az önföntartás meddő kortes hadjárata.

Akkor, ha oly államférfi neveztetik ki miniszterelnökké, kinek programjára nem nehezednek rá eddig viselt dolgainak utóbajai: mindez elemek válvetve fognak munkálkodhatni a reform-kérdések korszerű megoldásán, és még föl fognak szabadulni,\* föl fognak tevékenységre ébredni az eszmék hatalmának serkentésére oly elemek is, a melyeket jelenleg a meddő kortes politika vas fegyelme tart a tényleges többség tagjai közt dermedtségben.

Tisza Kálmán saját maga is befogja látni, hogy ő, ha jelenleg megmarad a cabinet élén, csak árthat hazájának.

Tisza Kálmán\* tehetségeit, önzetlen hazaszeretetét nem vonhatjuk kétségbe. Öszintén ohajtjuk, hogy egy oly hazafias erő, mint ő, ne menjen a hazára nézve veszendőbe.

De éppen ezért nem tanácsolhatunk neki egyebet mint hogy lássa be a helyzet tarthatatlanságát és ne mulassza el a jelen válság folyamában azon alkalmat, mely őt a jövőnek megmentheti.

Lássa be, hogy a jelen viszonyok közepette számára, ha hazája és saját maga ellen vétkezni nem akar, nem marad hátra egyéb mint visszavonulni.

A nemzet java, mely egyideig az ő neve, az ő zászlója után indult, így még elfeledheti azon csapás-

kat, a melyeket téves politikája hozott közállapotainkra. Az idő sok bajt gyógyít.

Ha Tisza most visszavonul, eljöhet még az idő, midőn a nemzet kiépülve a most rásulyosodó bajokból, a dolgok egy új, szerencsésebb kapcsolatában jobb siker reményében fogja ismét szolgálatait igénybe venni.

### III. Azok, kik Tisza után következhetnek.

Igen, de hát hol az az ember, a kit Tisza után egy cabinet élére lehetne állítani?

Igy korteskednek azok, kik a főnálló hatalmat föltétlenül szokták szolgálni. Az igaz ugyan, ők mondták Lónyay alatt is, hogy Lónyayt nem szabad megbuktatni, mert ha Lónyay bukik, utána nem jöhet más, mint a vizözön!

Igy beszéltek mindaddig, még a jelszó „onnan fölülről“ Lónyay megbuktatására ki nem adatott.

Ekkor meg arra oktattak, hogy Szlávy után a vizözön, utóbb meg arra, hogy Bittó után a vizözön.

Ha tehát most ugyanezen politikusok Tisza nélkülözhetlenségét hirdetik, ugy ez magában véve még vajmi keveset bizonyít.

Ámde mégsem maradhatunk adósak e politikusoknak a felelettel.

Nem, mintha érvelésök megérdemlené, de csak azért, mert érvelésök mégis tért birt foglalni, és a körültekinteni, gondolkodni nem igen szerető hatalmi tényezők körében — sajnós — de tagadhatlanul még ma is az ő jelszavuk a hangadó.

A felelet tehát, melyet adunk, a következő.

Tisza Kálmán nem organisatori tehetség; megmu-

tatta meddő belügyi politikája és a közigazgatási bizottságról alkotott szármalmas törvénye.

Tisza Kálmán tehát mint organisator, nem nélkülözhetlen.

Tisza Kálmán nem valami kimagasló administratív erő. Fáradhatatlan buzgó vezetője tárcájának, de nagyon is számosak tévedései, melyeket a belügyi szakmában a három év alatt a közügynek nem kis hátrányára elkövetett. (L. országgy. irom. és napl.) Tisza Kálmán tehát mint adminisztratív erő sem nélkülözhetlen, és ugyanannyival inkább nem, mert ország-világ tudja, hogy vannak meglehetősen számmal adminisztratív államférfiaink, a kikkől válogatni lehetne.

Tisza Kálmán nem népszerű többé.

A városok gyűlölik, a régi Deák-párt megyei elemei el vannak irányában keseredve, a magasabb értelmiség a szó szorosabb értelmében félti tőle culturalis érdekeinket, — a főuri körök legnagyobb részt hideg közönnyel tekintenek rája — a tömeg, legkivált éppen azon „tösgyökeres magyar elem“ már ha csak a nevét is hallja, hát átkozódik.

Valóban parlamentarizmus miniszterelnöknek egy ennyire nem népszerű politikus talán még sem egészen nélkülözhetlen.

Tisza Kálmán rendkívül ügyes, mint pártvezér és hasonlíthatatlanul jeles mint debater.

Igen, de azért, mert egy oly pártot, mint a minő a mostani kormánypárt, melynek kebelében a tehetségek néma lemondásra vannak ugyszólván minden fontosabb kérdésre nézve kárhóztatva, — azért, mondjuk, mert egy ily pártot gróf Andrassy segélyével össze tud tartani, nem következik még, hogy oly többséget, minőt

egy korszerű, kevésbé erőszakos miniszterelnök okvetlen megtudna csinálni magának, más államférfi nem sokkal jobban, parlamentarisabb modorban tudna vezetni, mint ő, kivált ha gróf Andrássy ezuttal nem hozna bizonyos szétbontó rugókat mozgásba onnan felülről.

A polemikus szónoki tehetség, a minden percben kész talpraesett vitatkozási képesség kétségenkívül jelentékeny hatalmi tényező egy parlamentben.

Ámde erre van-e szüksége a magyar törvényhozásnak ma, vagy pedig behatólag alapos, tárgyilagos államférfiui meggyőző érvelésre?

Tiszának voltak tündöklő parlamenti diadalai. Ámde meggyőzte-e ő valaha is az ellenvéleményűeket valamely nagyobb horderejű kérdésben?

A tárgy fölött elsiklani, egy-egy élcel, egy-egy insinuatívával, egy-egy elmés — ellentétezással: ebben rejlik Tisza Kálmán szónoki hatása.

Elhiszszük, hogy vannak bizonyos számmal a képviselőházban ma is elemek, a melyeket az ily modor s a mi utóvégre a legfőbb — az ily *tartalom* teljesen kielégít.

De ugyan, ki hiszi azt komolyan, hogy Tisza Kálmán érvelése minap nyert 22 szavazattöbbsége dacára — a jelen képviselőház tagjainak többségét döntőleg befolyásolni fogná tudni akkor is, oly ülésben is, a melyben Tisza Kálmánnak fölszóllalása előtt pl. egy b. Semmey vagy Széll-cabinet kinevezését tartalmazó királyi leiratot már a ház jegyzője felolvasott?

Tisza Kálmán önzetlen becsületes ember.

No, de hát nem lehetne találni már önzetlen becsületes hazafiakat, a kik nagyobb organisatorok, jobb adminisztratív erők, kevésbé erőszakos pártvezérek, alaposabb

államférfiai szónokok és e mellett még népszerűbb politikusok is, mint Tisza Kálmán ?

Menjünk végig azon férfiak nevein, a kiket a különböző színezetű, többé kevésbé elégtelen vagy ellenzéki körökben a legújabb időben szóbahoztak, s vizsgáljuk egy kissé, minő kilátásra számíthatnának a jelen képviselőházban, ha a korona által cabinet-alakítással leendettek megbizva.

Ezen férfiak három kategoriába sorozhatók.

Az első kategoriába tartoznak azon államférfiak, kiknek már nevök egy határozott önálló programot képvisel az összes nagy reformkérdésekben.

Ily férfiak : b. Sennyey Pál és Széll Kálmán.

Sennyey programját mindenki ismeri.

Eltekintve a szélsőbaltól, osztja e programnak az adminisztratív reformra vonatkozó pontozatát pártkülönbség nélkül ma már majdnem az ország egész magasabb értelmisége.

Addig, míg Tisza miniszterelnök, addig míg Tisza vezeti a választásokat, természetes, hogy nem meri nyíltan bevallani ebbeli meggyőződését mindaz, a ki pedig ebbeli meggyőződését a haza sorsán aggódó lelke mélyében egész melegséggel ápolja.

De ha b. Sennyeit ma kinevezi a király, mint miniszterelnök rendelkezni fog először is azon állandó törzsszel, a melylyel nálunk ez idő szerint minden kormány rendelkezik mindaddig, míg csak fölülről más jelző ki nem adatik, — ez tesz összesen legalább 210—215 képviselőt

Másodszor rendelkezni fog ezen 210—215 képviselő fölött még vagy 25—30 régi hívével.

Harmadszor, ha a cabinet-alakításnál tulnyomólag

a Deák-párti elemekre fekteti a sulyt, akkor a főnebbiekben kívül még rendelkezni fog 60—70 volt Deák-párti képviselővel a javából.

Sennyey tehát vagy 300 tagból álló kormánypártot fogna ugyszólván készen kapni mindjárt kineveztetésével.

Tiszával a jelen kormánypártból legfőlebb azon 15—20 párttag válnék ki, a ki elég önálló arra, hogy személyes ragaszkodásának ily elégtételt óhajtson szerezni szemben közállapotaink jelen phasisával is.

Ámde azt mondják: gróf Andrássy külügyminiszteriségével junctim nem lehet b. Sennyey miniszterelnökségét még csak kilátásba is helyezni.

Elég sajnós, hogy egy ily államférfiu közreműködését a haza szolgálatára évek óta, és még ma is egész rendszeres konoksággal lehetetlenségnek hirdetik oly körökben, a melyek nagyon közel állanak a hatalom forrásához. Hogy elvi akadály foroghatna fönne ez időszerezt, ezt nem birjuk belátni.

B. Sennyeyi Pál sokkal higgadtabb államférfi, nem hogy oly kalandokra gondolna mint a minőknek hajházásával vetélytársainak közegei őt még ma is gyanusíthatni szeretnék.

Azt mondják róla, hogy ő ultramontán, románista s mint ilyen ellentéteket fogna keresni a német birodalom létpolitikájával, sőt magával az osztrák-magyar monarchia dualistikus alapgondolatával.

Mi ezt nem hiszszük, mi ennek az ellenkezőjét tudjuk, b. Sennyey parlamenti pályája senkinek sem adott jogot ily gyanusításokra.

Többet mondunk, ő még csak nem is bajnoka

azon conservatismusnak, a melytől a modern fölvilágosult hazafiság félfhetne.

B. Sennyey hattározottan a korszerü józan haladás embere, a ki nem húny szemet sem a tényleges európai viszonyok előtt, sem a magyar állam nagy érdekei, sem az emberiség tekintetei előtt. A mi pedig a honvédség kérdését illeti, erre nézve utóbbi nyilatkozatai megnyugtathatták azokat is, kik pártjának e kérdésben elsöizben tett kísérletével szemben nem titkolhatták el aggodalmaikat. Szóval, nem hisszük, nem hihetjük, hogy elvi álláspontja tenné öt gróf Andrássyval szemben lehetlenné. De hát mégis megtörténhetik, hogy oly okok, a melyek a nyilvánosságba nem hathatnak, csakugyan távol fogják öt tartani közügyeink vezetésétől.

Vajon van-e ok, azt hinnünk, hogy gróf Andrassy külügyminisztersége mellett Széll Kálmán miniszterelnöksége lehetetlen?

A nemzet bensö örömmel üdvözölné a kormány élén azon férfit, a ki küzdelemterhes pénzügyminiszteri pályáján oly fényes tanujeleit adta államférfiui belátásának, munka erejének, szeplötlen önzetlenségének és politikai jellemének.

De bensö örömmel üdvözölné a nemzet öt a kormány élén már csak azért is, mert biztositékot látna benne azon katasztropha ellen is, a mely államháztartásunkat újból fenyegeti.

Egy Széll-cabinet bizvást számithatna egy erős-legalább is 280—290 főnyi többségre a jelenlegi képviselő házban is; mert ha a tulajdonképeni Tisza-árnyalatból éppen annyian nem is csatlakoznának hozzá, mint esetleg b. Sennyeihez: az összes Deákpárti elemek, valószínűleg még jó részt azok is, kik ma az egyesült

ellenzékben foglalnak helyet, avagy párton kívül állanak teljes odaadással sietnének támogatására. A házon kívül is megtenné a hatást az ő kineveztetése, a városi elemek sem vonakodnának az ő kormányától, az értelmiség megnyugvást találna a dolgok ily fordulatán.

A második kategoriába tartoznak azon államférfiak, kik tényleg egy-egy országgyűlési pártnak állnak az élén, vagy legalább pártalkotó befolyással rendelkeznek. B. Simonyi Lajos a cabinet élén természetesen egy újabb fusiót jelentene.

Az egyesült ellenzék fusióját a szabadelvű párt azon nagy többségével, a mely együtt fogott maradni a tulajdonképeni Tisza-árnyalat távozása után is. Ez egy hatalmas többség lenne számbeli erőre, és ha b. Simonyi a cabinet alakításánál kellő számarányban értékesitené úgy a Deákpárti kitünőségeit mint saját pártja jeleseit: ez esetben ezen új fusionált párt határozott előnybe jutna értelmi tekintetben is a mostani kormánypárt fölött. B. Simonyi népszerű ember az országban tiszta, világos fölfogása, határozott politikai jelleme, tántorithatlan ügyszeretete csakhamar viszabírnák szerezni a magyar parlamenti kormánynak azon erkölcsi támpontokat, a melyeket az utóbbi évek keserű csalódásai már csaknem egészen tönkre silányítottak. — Gróf Lónyainak is vannak a házban még mindég személyes hivei, habár pártja nem létezik. Maga a Lónyay név túlélte mindazon cselszövényeket és támadásokat, a melyek 1872 nov. 23-dika óta annak bemocskolására indítottak. A fölháborodás, melyet azonnali eltávolíttatása okozott, még ma is képes lenne viszaszerezni neki mint miniszterelnöknek mind azon elemeket, melyek megbuktatása előtt benne egy erős kormány megalkotóját támogatták.

A Deák-párti elemek — a régi vezénykar néhány tagjának kivételével — ma is készségesen sorakoznának melléje; a pártonkívüliek s az egyesült ellenzék nagy-része szintén, föltéve, hogy a cabinet alakításnál kellő figyelemmel lenne ezen ellenzék föltételeire.

Gróf Lónyay e számításunk szerint tehát erős többségre számíthatna a jelenlegi házban: a tulajdonképeni Tisza-árnyalat a néhány volt Deákpárti vezénykari tag, a szélsőbal aligha foghatná őt a szavazásnál aggodalomba ejteni.

Bittó István miniszterelnöksége nem birna ily egyéni vonással, mint a gróf Lónyaié. Az ő miniszterelnöksége magának a Deákpártnak mint ilyennek adna elégtételt azon sérelmekért, melyeket e nagy párton az 1875-diki fusió egybehevenyésztetése alkalmából „onnan felülről” ejtettek.

Bittó Istvánt már gróf Andrássyhozi bizalmas viszonyánál fogva is gyakran helyezték kilátásba mint oly férfit, ki a legközelebbi jövőben cabinet alakításra első sorban hivatva van. Átalán tisztelt neve, a Deák-párt vezénykarában elfoglalt állása, valamint egyéni tulajdonai őt mindenesetre képes tenék is arra, hogy a Deák-párti elemek, s a pártonkívüliek csatlakozásával az állandó kormánypárti törzs alapján kevésbbé gyűlölt, kevésbbé meddő kormányt alkothasson.

Sőt, ha a cabinet alakításánál megkísérlene legalább oly fuziót, a melytől az egyesült ellenzék volt Deák-részét elvi ellentétek vissza nem tarthatnának, tekintélyes többségre tarthatna számot a jelen képviselőházban.

A harmadik kategoriába tartozik végül azon államférfiú, a kit esetről esetre onnan felülről a függöny

mögött úgy tüntetnek föl, mint Tisza Kálmán legvalószínűbb utódját.

Ez Szlávy József.

Egyéni bece mindenestre nagyobb mint azon szolgálat, melyet a saját miniszterelnöksége az országnak tenni képes volt.

Szeretetreméltó modorával nagyon megtudja nyerni az embereket; tehetsége, önzetlen jelleme, tapasztalatai fölül állanak minden kétségen.

Ha kinevezi őt Ő Felsége, tagadhatlanul készen fogja kapni azon számbeli többséget, mely egy cabinet föntartására képviselőházunkban szükséges. Ez több mint valószínű, ismerve a helyzetet, bátran azt mondhatjuk, hogy ez bizonyos.

Szlávy miniszterelnöksége azonban csak az esetben javíthatna közállapotainkon, ha ezen érdemtelen és tehetséges államférfiu nem késnik a saját maga politikájával és parlamenti taktikájával elozlatni azon aggodalmakat, a melyek a Deák-párti elemek részéről — az 1873-diki reminiscentiák kapcsán — ég mindég az ő miniszterelnöki jelöltségéhez fűződnek.

Igaz, nem áll senkinek sem jogában az 1873-ban viselt dolgokból azt következtetni, hogy egy Tisza viszalépése után netán kinevezendő Szlávy-cabinet alatt ismét Tisza Kálmán lenne a tényleges, és Szlávy csak a névleges kormányelnök.

De tagadhatlan, hogy a szabadelvű párt nagy részét ma még ezen aggodalom tartja vissza attól, hogy Szlávy mellett Tisza ellenében hatályosan tüntessen.

Ezen aggodalmat kellene tehát Szlávynak mindekelőtt elenyésztetnie, hogy magának erős és compact többséget teremthessen.

Ezen aggodalmat pedig, ha kineveztetnék, csak az által enyészthetné el, ha hogy gyökeresen átalakítaná a jelen cabinetet.

Oly kiváló szakerő és országszerte kegyelettel környezett államférfiu mint Pauler, nem eshetik természetesen e megjegyzés alá; de Szlávy csak ugy kormányozhatna sikerrel, ha a jelen cabinet tagjainak tulnyomó többsége egészen más férfiakból állana, mint a mostaniak, kiknek parlamenti állása már annyira szövénnyessé vált Tisza Kálmán viselt dolgaival, hogy cabinetben maradásuk ugyan a mostani végzetteljes elégtelenséget le nem csillapíthatná.

Ha Szlávy a mostani elemekből állítaná egybe cabinetjét: akkor ismét csak a mostan alkalmazott mesterséges eszközökkel, módokkal bírhatná egybetartani a többséget, — akkor e többség alig is terjedne tul az állandó kormánypárti törzskeretén; az uj cabinet ismét csak a jelen kétségbeesett kortesharc folytatására lenne kárhoztatva, — nem tehetne kellő szolgálatokat a hazának, és az ujjabb válságok beláthatlan sora kísértene a háttérből minden pillanatban. —

Szóval Tisza Kálmán nem nélkülözhetlen, — Tisza Kálmán kártékony kormányzatát a korona bármely percben helyettesítheti oly államférfiak kormányzatával, a kik a többséget a jelen képviselőházban is már készen találják az általuk alakítandott cabinet támogatására.

Tisza Kálmánnak gyűlölt, s éppen ezért komoly, solid kormányzásra ma már képtelen kormánya helyett a korona — a képviselőház fölösztatása nélkül is — rögtön nevezhet ki oly kormányt, mely a házon kívül is, a nemzet értelmiségének rokonszenvével fog találkozni, s éppen ezért a kellő korszerű reformok keresztülvi-

telére a jelenlegi kormánynál sokkal inkább képesítve leend.

Hogy melyik államférfiu kineveztetését melyik párt óhajtja legkivált a fönnevezettek közül: ez jelenleg a korona elhatározására nézve nem lehet döntő.

A főtekintet csak az lehet, hogy oly kormány alakitassék, mely kevésbbé gyűlölt, kevésbbé munkaképtelen legyen a jelenleginél.

Igen, de hát az elvi álláspontok?

Az elvi álláspontokkal ma már könnyen tisztába jöhetünk.

A közgazdasági kiegyezés meg van kötve.

A bosnyák occupatio végre van hajtva.

A közgazdasági kiegyezés kérdése ma már nem akadályozhatja a fönálló mérsékelt pártok — szabad-  
elvűpárt és egyesült-ellenzék fusióját.

De nem akadályozhatja ma már ezt a keleti kérdés sem.

Nem akadályozhatja pedig azért, mert a keleti kérdés jelenleg a lengyel ügy elődomborodásával oly stadiumba lépett, a melyben éppen oly könnyü lehetne gróf Andrásynak a bosnyák occupatio miatt főlháborodott kedélyeknek uj tápot adni a nemzeti lelkesedésre, mint a mérsékelt ellenzéknek kezet fogni egy oly cabinettel, mely a Tisza sajnálatraméltó magatartásából keletkezett köznelkeseredést egy valóban népszerű jelszó alatt fogná tiszta világos rokonszenves politikájával lecsillapithatni.

A véderő kérdése sem képezhet elvi gátat a fusióra nézve.

Az egyesült ellenzék teljes méltánylással van a monarchia külérdekei iránt, midőn határozottabb hangon

követeli a nemzet számára az enyhítményeket, mint a jelenlegi szabadelvű párt: ámde pénzügyi helyzetünk nyomora oly ékesszóló, hogy a szabadelvű párt tagjai sem köthetik meg többé annyira lelkiismeretüket, hogy e miatt az egyesült ellenzékkel egy párttá forradni ne vágnának.

Az osztrák parlament bizonyára férfias szót fog a véderő-kérdésben mondani.

A magyar országgyűlés, félő hogy nem fog birni ily erélyes, ily egyöntetű hangot hallatni, ha előbb a fusio az egyesült-ellenzék és a szabadelvűpárt jobb része közt létre nem jöhet.

E fusiót pedig csak egy új kormány hozhatja létre: azért, e tekintet, lehetetlen hogy kedvezőleg ne hangolja az egyesült ellenzéknek oly kormány iránt, melyet a fentnevezett államférfiak közül bármelyik is alakíthatna.

De nem lehet gát a belreform kérdések elvi méltatása sem egy ily fusióra nézve; nem pedig már csak azért sem, mert sem a szabadelvű pártnak, sem az egyesült ellenzéknek nincsen eddigelé bizonyos irányban belreformpolitikája.

Általános jelszókat hirdetett eddigelé mint párt uindkettő; a mennyiben pedig a szabadelvű párt mint kormánypárt egyes concret kérdésekben Tisza törvényjavaslatainak megszavazása által irányt — sajnos, de igen igen gyakran nagyon is téves irányt — jelzett volna, ez a pártfegyelem corolláriumuma volt, de nem képezte címét a párt létjogának. A szabadelvű párt nem adott belreform programmot, midőn egybefusionált, csak általános szöllumokban nyilatkozott, s az államháztartás egyensúlyának helyreállítását vallotta legfőbb föladatának.

Szóval a fusio létrejöttét elvi tekintetek nem gátolhatják.

A fusio létrehozatalának eszköze azonban sajnálatra méltó tényleges viszonyaink közepette — nem a pártok ténye, de csak a korona ténye, egy új cabinet haladéktalan kinevezése lehet.

Jobb, parlamentárisabb eljárás lenne, ha a pártok hozhatnák azt létre fölülről való kezdeményezés nélkül, kizárólag a saját maguk kezdeményezéséből.

Ámde ismerjük azon okokat, a melyek miatt erre főnálló viszonyaink közepette egyelőre számítanunk nem lehet.

Adja meg hát a korona a mentő fordulatot.

#### IV. A magyar nemzet értelmiségének hivatkozása a rosszul értesített fejedelemtől a jobban értesítendő fejedelemre.

Parliamenti kormányrendszer csak oly államban fejlődhet egészséges alapon, a hol a fejedelem folytonos és lehetőleg sokoldalú érintkezésben van a nemzet értelmiségével.

Magyarország királyának alkotmányos érzülete s a haza iránti atyai szive fölülállanak minden kétségen.

Hogy történhetik tehát mégis, hogy a legjogosultabb parlamentarizmus követelményekkel szemben esetről esetre a hatalom közegei, ha nem is hivatalosan, de legalább félhivatalosan annyi „személyes akadály“-t mernek odaállítani „onnan fölülről“ ?

Közeledik a válság órája: úgy megindul a félhivatalosan terjesztgetett történetkék és hírecskék egész özöne, elárasztja a hivatalos termeket, a képviselőházi folyosót, a casinót, a főispáni termeket, és a szerkesztőségeket, már t. i. ez utóbbiakat csak annyiban, a mennyiben az ily félhivatalos kedveskedés befogadására hajlandóknak mutatkoznak.

Suttogva beszélnek ilyenkor, magas államegyének, hogy „a király ezt vagy amazt a minisztert nem fogja elbocsátani soha,“ hogy a „király ezt vagy amazt az

államférfiut nem fogja miniszterelnökké vagy miniszterré kinevezni soha.“

Fontos arccal tesznek célzásokat, hogy „mit sem használhatnak sem a tehetség, sem a tapasztalat, sem a népszerűség, sem az érdemek“ ennek vagy annak az államférfiunak: mert hát „a király személyesen ki nem állhatja őt.“

Angliában, Belgiumban, Olaszországon magas állásu egyének“ ily történetekkel, híreस्कékkel bizonyára nem folynak be egy miniszter-válság eldöntésére, — sőt Angliában, Belgiumban sokkal nagyobb a valódi loyális, semhogy akár „magas állásu“ egyének ily történetkéket a megközelíthetetlen és feleletre nem vonható fejedelem sérthetetlen személyének rovására terjesztgetni merészelgetnének, akár pedig a parlamenti tagok vagy bármily egyéb állampolgárok az ily félhivatalos jogosulatlan pressiót, férfias jog- és kötelességérzettel vissza ne utasítanák.

Nálunk ez lehetséges, sőt megtörténik a korona tekintélyének és a valóban loyális nemzeti érzület rovására.

Mi ennek az oka?

Mindezek előtt azon valódi erkölcsi érzék hiánya, a mely ott, hol nem tarthat a büntetéstől, nem válogat az eszközökben, csakhogy kielégíthesse a maga önző érdekeit.

Másodsorban pedig oka ennek abban rejlik, hogy a magyar királyi udvar nem helyezi magát annyira érintkezésbe a nemzet értelmiségével, mint ezt valóban parlamentaris államokban a fejedelmi udvarok teszik.

A koronás király atyai gondoskodása a haza iránt gyakran nem termékenyülhet meg a gyakorlatban, csak azért, mert a középkori hagyományosság rideg s a

parlamentarismussal teljesen incompatibilis formái válfalat emelnek a pártokon fölül álló fejedelem pártokon fölül álló kegyének nyilvánulása és a nemzet értelmiségének közhangulata vagy legalább e közhangulat jelentékenyebb áramlatai közé.

Jól tudjuk, hogy a monarchikus kormányforma egyik postulatuma azon emelkedett színvonal, a melyre a koronás király környezete az udvar helyezkedik szemben a nemzet társaséletével.

Ámde a parlamentáris államban a koronás király felelős tanácsosai felelősek azon hatályokért, azon befolyásolgatásokért is, a melyeket a koronás király udvarának magatartása a politikára esetről esetre, kivált cabinet válságok alkalmával gyakorol. Valódi felségsértés ha nem is a büntető-codexnek, de bizonyára az alkotmányos erkölcsiség codexének értelmében a koronás király feleletre nem vonható, sérthetetlen személyét ugy akarni föltüntetni, mintha játékba hozható lenne a miniszteri váltságok megoldásánál saját udvari szolgálóinak társadalmi befolyása által.

A jelen válság csak ugy nyerhet üdvös megoldást, ha gróf Andrassy saját maga megy elől jó példával e részben, és nem engedi meghamisítani a parlamentarismus szellemét a korona tekintélyének rovására és a haza nagy érdekeinek koczkaztatásával.

A király bölcsesége adhatja meg jelenleg egyedül azon irányt, a mely fölött gyarló parlamentarismusunk egyéb factorainak elemei, a kibonyolódhatás reménye nélkül küzdenek ez időszerint egymással.

Nyisson a korona tért egyiránt pártkülömbőség nélkül, szabad tért a nemzet értelmiségének a közhangulat loyális tolmácsolhatására.

Ne képezzenek akadályt jogosulatlan tényezők csel-  
szövényei a személykérdésekben.

Döntsön a korona bölcsesége saját magasztos be-  
látása szerint az értesülés mindazon forrásának és anya-  
gának alapján, a melyet csak egy alkotmányos nemzet  
parlamentáris államban jogositva, sőt kötelezve van a  
maga meghamisítlan tisztaságában és korlátlan teljessé-  
gében a trón zsámolyához juttatni.

---

DE BALLAGI GEZA.

